

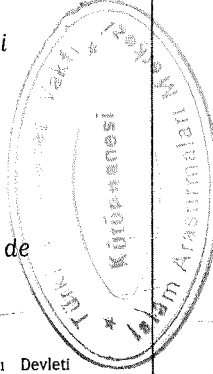
KIRIM SAVAŞI ESNASINDA

NAMIK PAŞA'NIN AVRUPA'DA BORÇ ARAYIŞI (1853-54)

DR. CANDAN BADEM

0817

4 Ekim 1853'te Osmanlı Devleti Rusya'ya savaş ilan ettiğinde Osmanlı maliyesi kriz içindeydi. 1852'de Paris ve Londra'da bankerlerle 55 milyon franklık borç anlaşması yapılmış, ancak Sultan Abdülmecid onaylamayınca anlaşma iptal edilmiş ve aracı kuruluşlara tazminat ödenmişti. Ekim 1853'e gelindiğinde Osmanlı maliyesi iç borçlanma olanaklarını tükettiğinden savaş masraflarını karşılamak için dışarıdan borç almak kaçınılmaz hale gelmişti. Abdülmecid'in de onayıyla Namık Paşa'nın Paris ve Londra'ya gönderilmesi kararlaştırılır.

Namık Paşa Avrupa'da borç ararken savaş devam ediyordu. Kırım Savaşı sırasında, 1853'te Rus filosunun baskınından sonra Sinop kıyısı.

Timin'in Russsky khudojestvenny listok albümünden alınmıştır.

Osmanlı tarihinde ilk dış borcun Kırım Savaşı sırasında, Ağustos 1854'te Londra bankerlerinden alındığı iyi bilinen olgulardandır. Ancak bu borcun alınması öncesinde o zamanki Ticaret Nazırı Mehmet Namık Paşa'nın Paris ve Londra'daki diplomatik çevrelerle ve bankerlerle olan görüşmeleri daha az bilinmektedir. Bunun başlıca sebebi Namık Paşa'nın borç anlaşması imzalamadan İstanbul'a dönmüş olması ve daha sonra Babıâli adına ilk borcu iki Galata tüccarının müzakere etmiş ve almış olmalarıdır. Ancak yine de

Namık Paşa'nın gezisi ve temasları önemlidir. Bu konuda bildiğim kadarıyla İngilizcede Olive Anderson'un 1964 tarihli bir makalesi,¹ Türkçede ise Ahmet Nuri Sinaph'nın 1987 tarihli bir kitabı² ve Şevket Akar ile Hüseyin Al'ın 2003 yılında yayımlanan monografisi³ dışında bir çalışma yok. Kırım Savaşı üzerine olan kendi doktora tezimde⁴ ise savaşın finansmanı başlığı altında bu konuyu ayrıntılı olarak ele almış bulunuyorum. Burada sadece Namık Paşa'nın dış borç gezisi üzerine de duracağım.

4 Ekim 1853'te Osmanlı Devleti Rusya'ya savaş ilan ettiği sırada Osmanlı maliyesi birkaç yıldır süren bir krizin (Cevdet Paşa'nın devriyle "buhranın") içindeydi. 1852 yılında Paris ve Londra'da bankerlerden 55 milyon frank tutarında bir borç için anlaşma yapılmış, ancak Sultan Abdülmecid onaylamayınca bu anlaşma iptal edilmiş ve aracı kuruluşlara tazminat ödenmişti. Ekim 1853'e gelindiğinde Osmanlı maliyesi iç borçlanma olanaklarını büyük ölçüde tükettiği için savaş masraflarını karşılamak

üzere dışarıdan borç almak kaçınılmaz hale gelmişti. Nitekim padişahın da onayıyla Ticaret Nazırı Namık Paşa'nın Paris ve Londra'ya gönderilmesi kararlaştırıldı.⁵ Namık Paşa nazırlık görevine Mayıs 1853'te atanmıştı. O zamanki Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa da Paris ve Londra'da acenteleri olan tanınmış banker James Mayer de Rothschild'e yazdığı 5 Ekim 1853 tarihli mektubunda kendisinden Namık Paşa'ya yardım etmesini istedi. Rothschild bu mektuba 25 Şubat 1854'te yanıt yazdı.⁶

1853 yılının ekim ayı sonuna doğru Sadrazam Giritli Mustafa Naili Paşa tarafından Namık Paşa'ya verilecek olan talimatname hazırlandı. Buna göre Namık Paşa'nın Avrupa bankerlerinden en uygun koşullarda 500 bin kese (2,5 milyon Osmanlı lirası veya 2,27 milyon sterlin) tutarında bir borç (istikraz) alması gerekiyordu. Borcun teminatı bir rehin veya inhisar şeklinde olmamalıydı. Mısır vergisi ve İzmir ve Suriye gümrükleri de teminat olarak gösterilmemeliydi. Zeytinyağı aşarı ve Hüdavendigar (Bursa) eyaleti vergisi teminat gösterilebilirdi. Borç alınacak para yalnızca altın ve gümüş cinsinden olmalıydı ve her türlü kıymetli evraktan kaçınılmalıydı. Paranın yolda güvenliği için sigorta ettirilmemeliydi. Sadrazam tezkiresinde nihayet bu istikrazın şartları hakkında ayrıca gizli bir talimat hazırlanacağını yazdı.⁷ Bu arada Namık Paşa'nın maiyetine oğlu Binbaşı Halil Bey birinci kâtip ve Hariciye Nezareti'nden Mustafa Fahreddin Bey de ikinci kâtip olarak atandı.⁸

Kısa süre içinde istikrazın mali ayarını belirleyen talimat büyük bir gizlilik içinde hazırlandı ve sadrazam, Maliye Nazırı Musa Safveti Paşa, Meclis-i Vâlâ Reisi Sadık Rifat Paşa, Tophane-i Amire Müşiri Damat Ali Fethi Paşa, Serasker Damat Mehmet Ali Paşa, Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa ve Şeyhülislam Ahmet Arif Efendi tarafından onaylandı.⁹ Gizliliğin sebebi Namık Paşa'nın manevra alanının sınırlarının Galata bankerleri aracılığıyla Avrupa bankerleri tarafından öğrenilmesinin önüne

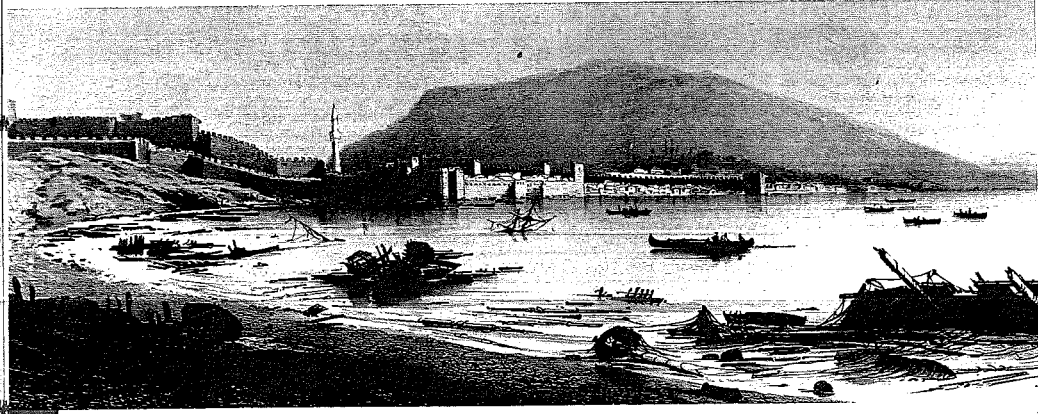
geçmek isteği idi. Avrupa bankerleri bu sınırları öğrenirlerse Namık Paşa'nın pazarlık gücü zayıflayabilirdi. Kararlaştırılacak ilk madde, yıllık faiz oranıydı. Talimatta denildiğine göre Paris'te mevcut rayiç yüzde 4 ile 4,5 arasındaydı. Namık Paşa'ya yüzde 6'ya kadar izin veriliyordu. İkinci olarak, ödeme süresinin 10 ile 15 yıl arasında tutulması isteniyordu. Üçüncü olarak da ihraç fiyatının yüzde 95'ten aşağı olmaması isteniyordu.

Böylece kasım ayı ortalarında Namık Paşa deniz yoluyla Fransa'ya gitmek üzere İstanbul'dan yola çıkar ve 27 Kasım günü Paris'e ulaşır.¹⁰ O sırada Paris büyükelçisi, sadrazamın oğlu Veliyüddin Rifat (Veli) Paşa'dır. Namık Paşa'nın geldiği gün ikisi birlikte Fransız Dışişleri Bakanı Drouyn de Lhuys'u ziyaret ederler. Namık Paşa, kendi ifadesine göre Fransız bakandan istikraz sözleşmesinin imzalanması için yardım etmesini ve bankerler üzerin-

de nüfuz kullanmasını ister. Ayrıca Babıâli'nin savaş istemediğini, ancak Rusya'nın yeniden yayılma emelleri peşinde olduğunu bildirir. Osmanlı Devleti'nin gücünün Rusya'ya yeterli olmadığını da belirten paşa, Rusya Osmanlı'yı istila ederse sorunu Avrupa'nın devralacağını söyleyerek Drouyn de Lhuys'u ikna etmeye çalışır. O ise kendisinin de aynı fikirde olduğunu fakat meslektaşlarının farklı düşündüğünü bildirir. Bankerlerle konuşacağına söz veren bakan, Namık Paşa'ya İmparator III. Napoléon ile görüşmesini önerir.¹¹

Paris'te Namık Paşa, başta Rothschild olmak üzere bazı bankerlerle istikraz meselesini görüşür. Bu bankerler ortakları ile görüşüp yedi sekiz iş günü içinde yanıt verebileceklerini söylerler. Namık Paşa'nın yorumuna göre bankerler Avrupa kabinelerinin bariş çabalarının sonucunu görmek için beklemek istemektedirler. Ban-

Kırım Savaşı esnasında padişah olan Sultan Abdülmecid'in Vasiyeti Kağıdı Baharın Öz

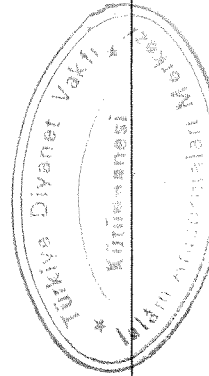
06 EKİM 2009

NAMIK PAŞA'NIN BAĞDAT VALİLİKLERİ

YRD. DOÇ. DR. EBUBEKİR CEYLAN

Namik Paşa kariyeri boyunca muhtelif görevlerde bulunmuşsa da bürokrat kimliği ön plana çıkmaktadır. Öyle ki, 19. yüzyıl Avrupa diplomasisinin Metternich gibi en öne çıkan isimleriyle deşalarca müzakerelerde bulunmuştur. Fakat ilginçtir ki Namik Paşa görevlerinin çoğunda kısa süre kalmıştır. Ama Bağdat valiliğinde (özellikle de ikinci valiliğinde) adeta kariyerinin en uzun süreli görevinde bulunmuştur. Bu makale Namik Paşa'nın Bağdat'ta yapmış olduğu valilikleri ele alacaktır.

D817

Namik Paşa'nın Bağdat vilayetindeki hizmet sürecine geçmeden önce şunu belirtmek gerekir ki, Bağdat bölgesinde çok önemli bir askeri ve idari üs ve Arap Yarımadası'na açılan bir kapı konumundadır. Diğer Irak şehirleriyle karşılaştırıldığında Bağdat'ın "kürsi-i hitta-i Irakîyye" olarak tasvir edildiğini görmekteyiz. Klasik dönemde Bağdat'a atanan valiler üç tuğlu, yani kıdemli ve yüksek rütbeli vezirler arasından seçilirdi. Bağdat valileri arasında daha sonra sadrazamlıklar yapanlar olduğu gibi, serasker paşaların da Bağdat'ta valilik hizmetinde bulduklarını görüyoruz.

Namik Paşa Bağdat'ta iki defa valilik görevinde bulunmuştur. Bunlardan birincisi Kasım 1851-Eylül 1852 döneminde 9 ay 5 gün, ikincisi ise 1861-1868 yılları arasında 7,5 yıl sürmüştür.² Özellikle Tanzimat'ın 1844'te uygulanmaya başlamasından sonra Bağdat'ta en uzun hizmet eden vali Namik Paşa'dır.

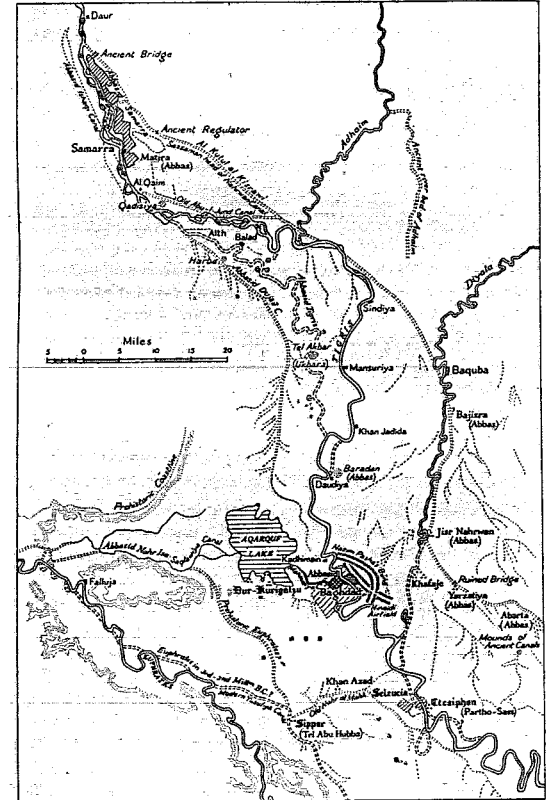
Memur atamalarında Bağdat zaman zaman bir sürgün yeri olarak değerlendirilmiştir. Özellikle İstanbul'a uzaklığı ve bu vilayete gidişin 19. yüzyılın ikinci yarısında bile yaklaşık 35-40 gün sürmesi buranın bir sürgün olarak değerlendirilmesine neden olmuştur. Peki Namik Paşa'nın Bağdat'a vali olarak atanması bir sürgün müydü? Sultan Abdülaziz'in orduda yaptığı keyfi uygulamalara Namik Paşa'nın muhalefeti nedeniyle ikilinin arasının pek iyi olmaması sürgün ihtimalini gündeme getirir de kanaatimizce Namik Paşa'nın tayini 6. Ordu'nun yeni kurulmuş olmasıyla ilgilidir. 1844 yılında "dahil-i daire-i Tanzimat" olan Bağdat vilayetinde reformların uygulanabilmesi ve bölgede baskın olan aşiret yapısıyla mücadele etmek için önemli miktarda asker mevcudiyetine ihtiyaç bulunmaktaydı. 1844 yılındaki askeri düzenlemelerin bir sonucu olarak, 1848 yılında Bağdat'ta 6. Ordu kurulmuştu.³ 6. Ordu, kuruluş döneminde Abdülkerim Nadir Paşa'nın komutasında idi.

Namik Paşa'nın Bağdat vilayetinde atanması sürecinde askeri kimliğinin

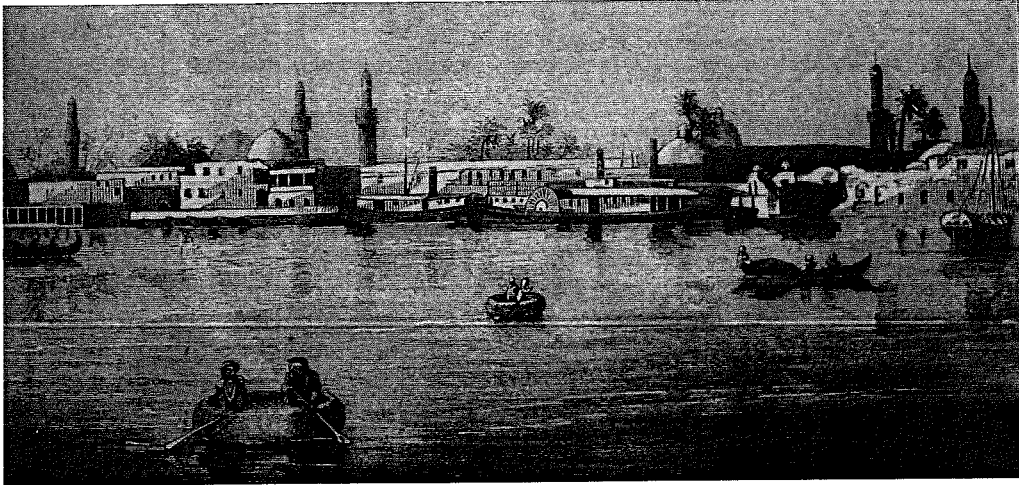
ön plana çıktığı söylenebilir. Çünkü Namik Paşa vali olmadan evvel Bağdat'taki 6. Ordu'ya müşir olmuştur. Yani Bağdat'a vali olarak değil, müşir olarak gelmiştir. Daha önce merkezî Şam'da bulunan 5. Ordu (Arabistan Ordusu) müşiri olarak hizmet eden ve ordunun tabur ve alaylarını teşkilatlandırıp asker sayısını 20.000'e çıkaran Namik Paşa bu sefer Bağdat'taki 6. Ordu'ya müşir olmuştur. Namik Paşa kalemiyeden askeriye geçen ender simalardan birisi olup, 1843 yılındaki ordu reformuyla vezaret rütbesiyle Arabistan ordusu müşirliğine, daha sonra da edindiği tecrübeye binaen 6. Ordu'ya müşir olarak atanmıştır. Dolayısıyla Namik Paşa'nın Bağdat'a atanmasının sürgün olarak değerlendirilmesinin unsurları zayıf olup, bu atamadaki asıl amaç 6. Ordu'nun teşkilatlandırılmasıdır. Namik Paşa'nın Bağdat'a atan-

masından kısa süre sonra 6. Ordu'ya Anadolu Ordusu'ndan takviyeler gönderilmesi ve tekmil edilmesi bu kanaatimizi kuvvetlendirmektedir.⁴

Namik Paşa'nın müşir olduğu ilk zamanlarda Bağdat valisi, Vecihi Paşa'dır. Fakat Arap kaynaklarının ifadesine göre valiye rağmen vilayet politikasında baskın olan kişi müşir Namik Paşa'dır.⁵ Aşiret yapısının baskın olduğu Irak coğrafyası Namik Paşa'nın 6. Ordu müşiri olarak büyük yetkilerle hareket edebilmesine olanak sağlamıştır. Aşiretlere karşı daha sert bir tutum yeğleyen Müşir Namik Paşa ile daha yumuşak siyaseti benimseyen Vecihi Paşa arasında gerginlikler yaşanmaya başlamıştı. Namik Paşa daha 6. Ordu müşiri iken, Bağdat gibi büyük ve aşiretlerin bol olduğu bir coğrafyada valilik ve müşirlik vazifelerinin birleştirilmesi

Bağdat'ta antik ve yakın zamandaki yerleşimleri gösteren, 1944'te yapılmış harita.

Namik Paşa'nın vali olduğu yıllarda bir seyyahın kaleminde Diçle kıyısı, Bağdat.

Le Causse.
La Perse et la
Turquie D'Asie
Le Baron Ernouf

19. yüzyılın ilk çeyreği Osmanlı Devleti'nde bürokratik yenileşmenin ve buna bağlı olarak da yabancı dil bilen Müslüman ve güvenilir bürokratlar yetiştirme ihtiyacının iyiden iyiyeye gün yüzüne çıktığı yıllar olmuştur. Bu bakımdan, temelleri II. Mahmud'un hükümdarlığında atılan ve 19. yüzyıl boyunca devam eden bürokratik reformlar sayesinde kalifiye bürokratlar yetiştirilerek kaht-ı rical sorunu

aşılmaya çalışılmıştır.¹ Bu reformlar sonucunda önemli sayıda bürokrat yetişmiş olsa da akademik çalışmalar maalesef daha ziyade az sayıdaki "büyük isimlere" yoğunlaşmış ve ikincil ve üçüncül kademedeki devlet adamları için prosöfografik çalışmalar pek yapılmamıştır.

Kariyerine baktığımızda çok önemli görevlerde bulunan Mehmet Namik

Paşa da üzerinde pek durulmamış devlet erkânındandır. Namik Paşa 19. yüzyıl devlet adamları arasında Osmanlı Devleti'ne yapmış olduğu hizmet süresinin uzunluğu ve üstlendiği görevlerin ehemmiyeti bakımından öne çıkan bir bürokrattır. Devlete yetmiş yıl hizmet etmiş olmasının bir sonucu olarak, 19. yüzyıl Osmanlı bürokrasisinde Şeyh ül-Vüzerâ sıfatıyla anılan ender bürokratlardandır.

kerlerin şevk ve coşkusunu olumlu yönde etkileyeceğini Namık Paşa çok iyi biliyordu. Bunun sonucu olarak da 15-20 aydır maaşları ödenmeyen başbozuk ve nizamiye askerlerinin maaşlarının ödenmesini sağlamıştır. Paşa aynı zamanda Bağdat şehir merkezinde nüfus sayımı yaptırmak suretiyle askerlik çağına gelenlerin sayılarını tespit ettirmiştir.⁴⁵ Bütün bunları yaparken yerel halk nezdinde ciddi bir rahatsızlığın oluştuğunu tahmin etmek hiç de zor değildir. 1863 yılında Bağdat ahalisini askere alma girişiminde bulunduğu anda, Bağdat çarşısındaki esnafın dükkânlarını kapatmak suretiyle bu girişimi protesto ettiklerini biliyoruz. Bunun üzerine Namık Paşa memurlar göndererek dükkânların açılmasını sağlamıştır.⁴⁶

Namık Paşa 6. Ordu için gerekli mühimmatı Bağdat'ta imal etmek için Babilî'den gerekli izinleri almış, daha sonra da Bağdat'ta bir cephanelik inşa ettirmiştir. Yaptırdığı bir karakolla da bu cephanenin gü-

venliğini sağlamıştır. Paşa ayrıca Bağdat'ta bir kışla, Ammare'de de bir askeri üs inşa ettirmiştir. Bağdat'ın sur içindeki hapishanesi, yetersiz kalması üzerine Namık Paşa döneminde genişletilmiştir. Böylece yenden teşkilatlanan, disipline edilen ve sayıları artırılan askerlerin caydırıcılık gücü daha da artmış, bu da bölgedeki asayiş ve huzuru olumlu yönde etkilemişti.

1830'lu yıllar Irak'ta Osmanlı hâkimiyetinin yeniden tesis edildiği bir dönemdir. Bağdat vilayetindeki Kölemen iktidarına 1831 yılında, Musul'daki Celili hanedanına 1834 yılında, bölgenin kuzeyindeki Kürt emirliklerine de 1850'li yıllarda son verilmişti. Bağdat vilayeti 1844 yılında daire-i Tanzimata dahil edilmiş, fakat önemli Tanzimat reformlarının uygulanması ancak onlarca yıl sonra olmuştur. Bu anlamda Namık Paşa'nın Bağdat'taki hizmet yılları önemli reform girişimlerinin uygulanmaya başlandığı ve bölgede radikal değişimin başlangıç yılları olmuştur.

Osmanlı hâkimiyet alanlarını aşiretler aleyhine genişleten Namık Paşa'nın Osmanlı'nın Bağdat'taki merkezleşme ve modernleşme politikalarındaki rolü büyüktür. Paşa, Tanzimat reformlarının daha yaygın bir şekilde uygulanabilmesi için gerekli zemini hazırlamıştır. Bu bağlamda Namık Paşa dönemi Midhat Paşa'nın Bağdat'ta yapacağı reformların habercisidir. Namık Paşa dirayetli şahsiyeti ve uyguladığı kararlı politikalarla öne çıkan bir vali olmuştur. Uzun süre valilik yapmış olması ve bölgeye ilişkin meseleleri çok iyi bilmesi nedeniyle II. Abdülhamid döneminde de talep üzerine aşiretler ve vilayetteki islahat hakkında raporlar yazmıştır. Namık Paşa, Reşid ve Midhat paşalarla birlikte Osmanlı Irak'ının kalkınmasında katkısı olan, bugün Iraklılar tarafından da hayırla یاد edilen valilerdendir.

EBUBEKİR CEYLAN
FATİH ÜNİVERSİTESİ
TARİH BÖLÜMÜ ÖĞRETİM ÜYESİ

"DÂR-I BEKÂYA İRTİHAL EYLEDİĞİMDE" NAMIK PAŞA'NIN VEFATI, MEZARI VE VASIYETNAMESİ

DR. ABDULHAMİT KIRMIZI

19. yüzyılın bütün padişahlarına yüksek mevkilerde hizmet veren Namık Paşa'nın 1892'deki vefatından sonra, Ermeniler arasında yayılan bir dedikodudan dolayı vasiyetnamesi II. Abdülhamid tarafından saraya istenmiştir. Anlaşılan o ki, paşanın iki vasiyetnamesi vardı. Acaba hangisi uygulanmıştı? Osmanlı geleneklerini bilmek yetmez; vasiyetnamelerdeki ifadeleri ve mezar taşı yazılarını dikkatle incelemek lazım. Bir ölümden geriye kalan malzemenin tarih yazımına verdiği imkânlar hayret verir insana...

Namık Paşa on dört yaşında başladığı Topthane, vali (Bağdat, Hüdavendigâr, Kastamonu), nazır (Ticaret, Bahriye, Hazine-i Hassa), serasker ve şura-yı devlet reisi olarak 19. yüzyılın bütün padişahlara en üst düzey askeri ve müdrik mevkilerde hizmet vermiştir.

Topthane, vali (Bağdat, Hüdavendigâr, Kastamonu), nazır (Ticaret, Bahriye, Hazine-i Hassa), serasker ve şura-yı devlet reisi olarak 19. yüzyılın bütün padişahlara en üst düzey askeri ve müdrik mevkilerde hizmet vermiştir.

En kıdemli vezir olarak son yıllarında "Şeyhül-Vüzerâ" unvanına erişmeden önce "Koca" Namık Paşa olarak anılan bu devlet adamı, eski hesapla doksan yaşında hayata veda etmiştir. Paşanın cenazesi Fındıklı'daki

Üsküdar Karacaahmet Mezarlığı'nda bulunan Namık Paşa ailesinin kabristanı.

DİPNOTLAR

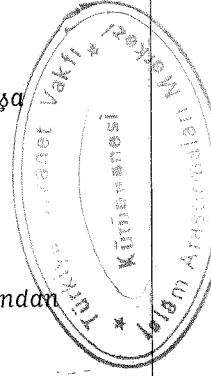
19. yüzyıl Osmanlı bürokrasisindeki reformlar için bkz. Ali Akyıldız, *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, *idem*, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform*, İstanbul: Eren Yayınları, 1993 ve Carter V. Findley, *Ottoman Civil Officialdom, A Social History*, Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1989.
- Mehmed Süreyya, (naz. Nuri Abbayar) *Sicill-i Osmanî*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Cilt 4, s. 127. Namık Paşa'nın Bağdat'a tayini hakkında bkz. BOA, *İrade-i Dahiliye*, 14797 (1 M 1268) ve 15120 (7 R 1268).
6. Ordu'nun kuruluşu hakkında bkz. Necati Tacan, "Tanzimat ve Ordu", *Tanzimat I*, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1999, s. 183.
- BOA, *İrade-i Hariciye*, 3915 (9 S 1267), *İrade-i Dahiliye*, 13696, (14 R 1267) ve *İrade-i Dahiliye*, 13943, (11 C 1267).
- Abbas Azzawi vilayet işlerini Namık Paşa'ya tevdi ettiğini ve valilikten affım talebi ettiğini iddia etmektedir. Abbas Azzawi, *Tarih al-Iraq Baynat İhtilalayn (1258-1917)*, Vol. 7, Baghdad: The Trading and Printing Company, Ltd., 1935-1956, s. 88.
- BOA, *İrade-i Dahiliye*, 14561, (5 Z 1267).
- Vak'a-i Verdiiye adı asiretlerin toplandığı mukata'a-i verdiiye'den gelmektedir. Bkz. Azzawi, *age*, s. 88-89.
- Ebubekir Ceylan, *Ottoman Centralization and Modernization in the Province of Baghdad, 1831-1872*, Doktora tezi, Bogaçiçi Üniversitesi, 2006, s. 360.
- Şehabeddin Akalin, Mehmed Namık Paşa, *İDEF Tarih Dergisi*, Cilt. 4, Sayı 7, Eylül 1992, s. 127.
- Akalin, *age*, s. 140.
- Juan R. I. Cole and Mojgan Momen, "Matia, Mob and Shism in Iraq: The Rebellion of Ottoman Karbala (1824-1847)", *Past and Present*, No. 112, August 1986, s. 112-143.
- Karal, *age*, s. 223.
- Azzawi, *age*, s. 89 ve 134.
- Azzawi, *age*, s. 151.
- Azzawi, *age*, s. 150.
- Cemil Musa Neccar, *Al-İdrâa at-Osmânî fi Vilâyeti Bağhdâd, 1869-1917*, Kahire: Madbouli Kitabevi, 1991, s. 71.
- Stephen Hemsley Longrigg, *Four Centuries of Modern Iraq*, Oxford: The Clarendon Press, 1925, Zevra, sayı 1, (5 Rebul Evvel 1286).
- Bağdat'taki İngiliz konsoloslu Henry Creswicke Rawlinson'un Albey Justin Sheil'e 1852 yılında yazdığı bir mektupta şöyle denilmektedir: "... I should warn Your Excellency that Namik Pasha's leading characteristic is an intense jealousy of European interference in the domestic affairs of Turkey..." National Archives (London), Foreign Office (FO) 248/150, from Rawlinson to Colonel Justin Sheil.
- Zevra, Sayı: 11, 16 Cumaziyel Evvel 1286. Bu konu için su için kaynaklarına bakılabilir.
- BOA, *İrade-i Hariciye*, 3228 (17 S 1266), 3316 (9 L 1266), 3516 (3 Ca 1267), 4421 (16 Z 1267), *İrade-i Dahiliye*, 14297 (8 N 1267), 14371 (9 L 1267), 14478 (gurre-i ZA 1267), *İrade-i Meclis-i Vala*, 7333 (29 L 1267), 7393 (15 Z 1267), 7744 (24 S 1268).
- Enver Ziya Karal, Mehmed Namık Paşa'nın Hal Tertimesi, *Tarih Vesikaları*, II, 1942, s. 220-227.
- Karal, *age*, s. 224-5.
- Akalin, *age*, s. 142-143.
- Abbas Azzawi, 1850'li yıllarda Bağdat'ın en önde gelen ulemasından olan Ebu's-senâ Mahmud Şihabeddin El-Elûsî'den aktarılarak İstanbul'daki bazı vâkellânın Namık Paşa'nın azline rolü olduğunu iddia etmektedir. Azzawi, *age*, s. 100.
- BOA, *İrade-i Hariciye*, 4040, (5 S 1268).
- BOA, A. MKT.NZD, 236/23, (23 M 1274), A.D.VN, 126/50, (23 M 1274).
- BOA, *İrade-i Dahiliye*, 32136, (22 Ra 1278).
- BOA, *Mühimme Deftterleri*, No. 261, s. 87 ve 93.
- BOA, *İrade-i Dahiliye*, 15768 (3 S 1268), 36802, (10 B 1281), 37337 (8 Z 1281) ve 37272 (5 S 1282).
- Zevra, No. 50, (Tarih?)
- Bağdat'ta toprak reformunun uygulanması dair bkz. Kello Kiyotaki, *Ottoman Land Policy in the Province of Baghdad, 1831-1881*, doktora tezi, The University of Wisconsin - Madison, 1997. Bu tez hakkındaki bir tanıtım için bkz. Ebubekir Ceylan, "1858 Toprak Reformunun Bağdat'ta Uygulanışı", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi (TALID)*, Vol. 5, 2005, s. 829-834.
- BOA, *İrade-i Dahiliye*, 33727, (21 Ra 1279).
- "... eyaletin her bir mahallinde Tanzimat-ı hayriyye ierâ olubub da bu yerin (Muntazıl) bu hâlde biratılmasına yüce şahlık rızâ olmaacağı bedîi olduğundan...". Sinaplı, s. 204. Vurgu yazar aittir.
- Azzawi, *age*, s. 143.
- Sinaplı, *age*, s. 199.
- BOA, *İrade-i Meclis-i Vala*, 20390, (14 R 1278), 20550, (28 Ca 1278) ve 21098, (9 Z 1278).
- Sinaplı, *age*, s. 189.
- BOA, *İrade-i Dahiliye*, 32588, (2 B 1278). Ayrıca bkz. Azzawi, *Tarih al-Iraq*, s. 139.
- Direktör Ali Bey Duyumî- Umumiye idaresi'nin gelirlere ilişkin işlemleri denetlemek üzere 1884 yılının ocak ayında Güneydoğu Anadolu'daki birçok vilayete görevini tamamladığı sırada Irak'a gitme emri almıştır. Ali Bey, *Diele'de Kelekte bir Yolculuk*, İstanbul: Buke Yayınları, 2003, s. 58.
- Neccar, *age*, s. 83.
- BOA, *İrade-i Meclis-i Vala*, 23072 (8 S 1280) ve 23790, (7 Z 1280).
- Ahmed Nuri Sinaplı, Şeyhül Vüzerâ. Serasker Mehmed Namık Paşa, İstanbul: Yenilik Basımve, 1987, s. 124 ve 125.
- BOA, *İrade-i Dahiliye*, 13943, 11 C 1267 ve Sinaplı, *age*, s. 121.
- BOA, *İrade-i Dahiliye*, 12311, (5 Ca 1266), ve Sinaplı, *age*, s. 127.
- Sinaplı, *age*, s. 193.

GÖLGEDE KALMIŞ BİR OSMANLI DEVLET ADAMI ŞEYH'ÜL-VÜZERÂ NAMIK PAŞA

SELÇUK AKŞİN SOMEL

19.yüzyıl Osmanlı modernleşmesinin askeri ve taşraya ilişkin yönleri Namık Paşa olmaksızın gereğiyle anlaşılabilir. Önemli bir ıslahatçıydı, ancak III.Selim ve II.Mahmud devirlerinde yetişmiş olmasından ötürü, eşitlikçiliğe ve laikleşmeye meyyal Osmanlıcılık siyasetine yabancı kalmış, hatta devletin İslami kimliği açısından tehlikeli görmüştür. Böyle olduğu içindir ki Müslümanların "millet-i hakime" sıfatıyla siyaseten egemen olduğu ve yetkileri geniş bir padişah tarafından yönetilen imparatorluk anlayışına sonuna dek bağlı kalmıştır.

817

Meslekten tarihçi olmayan, ortalama bir kültür birikimine sahip insanlara "on dokuzuncu yüzyıl Osmanlı devlet adamları" dediğimizde birçoğunun aklına Mustafa Reşit Paşa, Ali Paşa, Fuad Paşa, Midhat Paşa ve hatta belki Cevdet Paşa isimleri gelecektir. Biraz daha genişletecek olursak, zamanın muhalif aydınlarından Namık Kemal, Ziya Paşa, Ali Suavi gibi isimlerin de kamunun bilgisine mal olmuş kişiler olarak toplumsal bellekte yer ettiğini söyleyebiliriz. Buna karşın, yukarıda sayılan adlarla aynı dönemleri paylaşmış, Osmanlı modernleşmesine azımsanmayacak katkılarda bulunmuş Sadık Rifat Paşa, Abdülkerim Nadir Paşa, Abdurrahman Nâfiz Paşa, Şekip Efendi gibi komutan ve devlet adamları profesyonel tarihçiler tarafından bilinmekle beraber kamunun bilgisine mal olmamışlardır. Aynı kategoriye Namık Paşa da dahil edilebilir.

Dikkat çekici olan husus şudur ki Namık Paşa yukarıda adlarını saydığımız popüler bilginin parçası olan ünlü devlet adamlarıyla aynı kuşağa mensup ve en az onlar kadar iyi eğitim almış olmasına, imparatorluğun siyasi ve askeri geleceği açısından

son derece hayati diplomatik ve askeri girişim ve operasyonlarda başat rol oynamasına ve II. Mahmud, Abdülmecid, Abdülaziz, Abdülhamid gibi padişahlar tarafından yakinen tanınmış ve hatta takdir edilmiş olmasına karşın hiçbir surette siyasetin merkezinde yer almamıştır. Bunun nedenlerini aşağıda tartışacağız. An-

1987'de Ahmet Nuri Sinaplı, Namık Paşa hakkında Başbakanlık Osmanlı Arşivi kaynaklarından da yararlanarak bir biyografi denemesi yapmıştır.² Büyük bir emek harcanarak yazıldığı anlaşılan bu çalışma, içerisinde yararlı bilgiler ve arşiv verileri bulunmasına karşın, yazarın amatörliğinden dolayıdır ki tematik açıdan son

sindeki katkılarını vurgulamıştı.⁵ Tobias Heinzelmann nizamı bir ordu-nun kurulması sürecinde Suriye'de ve Irak'ta zorunlu askerlik esasının getirilmesinde Namık Paşa'nın çaba ve başarısını ortaya koymuştur.⁶ On dokuzuncu yüzyıl Irak bölgesi hakkında çalışan Christoph Herzog ve Ebubekir Ceylan, Namık Paşa'nın

Henüz mülkiye bürokrasisi kurulmadığı dönemde, babası Halil Râmiz Eşendi kalem mensubinden olup hâcegân-ı Divân-ı Hümâyûn rütbesindeydi. Türk geldi'ye göre, doğduğu zamanki adı Mehmed Emin idi. Ancak bürokrasiye 14 yaşında, muhtemelen babasının da desteği ile girmesiyle "süsleyen", "tezyin eden", "güzel yazan" anlamlarına karşılık gelen "Nâmık" mahlasını almıştır.

cak Namık Paşa'nın siyasette atılan olmayışı ve örneğin -çok mümkün olmasına karşın- eksiklik ve hatalarına karşın bu çalışma halen Namık Paşa'ya ilişkin en kapsamlı eser konumundadır; şu anda okuduğunuz bu yazıdaki bazı bilgiler Sinaplı'nın eserine dayanmaktadır. Namık Paşa'yı bizzat tanıyan Cevdet Paşa Târîh-i Cevdet'inin 12. cildinde, Hicri 1301'de (1883/1884), daha derin ve ideolojik sayılabilecek bir neden üzerinde durmak gerekir. Cumhuriyetin kurulmasından 1980'lere değin Osmanlı tarihine bakışta kişiler ve olgular adeta Manici tarzda yorumlanarak ya "ilerici", "modernleşmeci", "meşrutiyetçi" bir siyasi çizgi ya da ona mutlak karşıt bir "gerici", "gelecekçi", "mutlakiyetçi" şablonuna sokularak yorumlanmaktaydı. Namık Paşa ise bu tarz şablonlara pek de uydurulacak bir karakter değildir; siyasi hissiyatında Tanzimat reformcusu öğelerle beraber muhafazakâr saltanatçı unsurlar bir arada barınabilmiştir. Bu ise modernleşmeci-cumhuriyetçi paradigmaya bağlı tarihçilerin gözünde, araştırmak açısından Namık Paşa'yı pek de "çekici" kılmamıştır.

Namık Paşa'nın yakın zamanlara değin akademik bir ilgi odağına dönüşmemesinde diğer bir etken olarak, daha derin ve ideolojik sayılabilecek bir neden üzerinde durmak gerekir. Cumhuriyetin kurulmasından 1980'lere değin Osmanlı tarihine bakışta kişiler ve olgular adeta Manici tarzda yorumlanarak ya "ilerici", "modernleşmeci", "meşrutiyetçi" bir siyasi çizgi ya da ona mutlak karşıt bir "gerici", "gelecekçi", "mutlakiyetçi" şablonuna sokularak yorumlanmaktaydı. Namık Paşa ise bu tarz şablonlara pek de uydurulacak bir karakter değildir; siyasi hissiyatında Tanzimat reformcusu öğelerle beraber muhafazakâr saltanatçı unsurlar bir arada barınabilmiştir. Bu ise modernleşmeci-cumhuriyetçi paradigmaya bağlı tarihçilerin gözünde, araştırmak açısından Namık Paşa'yı pek de "çekici" kılmamıştır.

Bu nedenlerden dolayı Namık Paşa'yı akademik açıdan ele alan makaleler sınırlı sayıda kalmıştır. Bunlardan başlıcalarının Şinasi Altındağ, Enver Ziya Karal ve Şehabeddin Akalın tarafından kaleme alındığını görüyoruz.⁷

derece dağınık bir halde olup çok sayıda maddi hatalarla maluldür. Ancak, tüm eksiklik ve hatalarına karşın bu çalışma halen Namık Paşa'ya ilişkin en kapsamlı eser konumundadır; şu anda okuduğunuz bu yazıdaki bazı bilgiler Sinaplı'nın eserine dayanmaktadır. Namık Paşa'yı bizzat tanıyan Cevdet Paşa Târîh-i Cevdet'inin 12. cildinde, Hicri 1301'de (1883/1884), daha derin ve ideolojik sayılabilecek bir neden üzerinde durmak gerekir. Cumhuriyetin kurulmasından 1980'lere değin Osmanlı tarihine bakışta kişiler ve olgular adeta Manici tarzda yorumlanarak ya "ilerici", "modernleşmeci", "meşrutiyetçi" bir siyasi çizgi ya da ona mutlak karşıt bir "gerici", "gelecekçi", "mutlakiyetçi" şablonuna sokularak yorumlanmaktaydı. Namık Paşa ise bu tarz şablonlara pek de uydurulacak bir karakter değildir; siyasi hissiyatında Tanzimat reformcusu öğelerle beraber muhafazakâr saltanatçı unsurlar bir arada barınabilmiştir. Bu ise modernleşmeci-cumhuriyetçi paradigmaya bağlı tarihçilerin gözünde, araştırmak açısından Namık Paşa'yı pek de "çekici" kılmamıştır.

Son yıllarda Osmanlı tarihçiliğinde yeni ve taze araştırmaların ortaya çıkmasıyla birlikte Namık Paşa'nın diplomat, komutan ve idareci olarak hizmetlerinin önemi akademik camiada giderek daha fazla anlaşıl-maya başlanmıştır. Daha 1968'de Moshe Ma'oz Tanzimat reformlarının Suriye'deki uygulamasını ele alırken, Arabistan ordusu komutanı sıfatıyla Namık Paşa'nın bölgeyi ıslah siya-

Bağdat ve çevresinde nizamı bir idare ve mali düzen kurma sürecinde karşılaştığı büyük zorlukları gözler önüne sermişlerdir.⁷ Candan Badem, Kırım Savaşı'na dair yaptığı araştırmada savaşın hemen başlangıcında Namık Paşa'nın Babâli tarafından mali yardım temini amacıyla özel bir misyonla İngiltere'ye gönderilişini ve müzakere sürecini derinlemesine ele almıştır.⁸ Namık Paşa hakkında kısa da olsa derli toplu biyografik bilgileri Mehmed Süreyya'nın Sicill-i

Namık Paşa'nın müşir olduğu zamana ait bir tasvir.

Bu tasvir 1950'li yıllarda çıkan Harpokuza mecmuasının kapaklarından alınmıştır. Fotoğraf hakkındaki bilgiyi Mukadder Pamir vermiştir.

Dürr-i şeh-var

F. 40 Akçe

Defter-i lâlezar-ı İstanbul'da iki tane Dürr-i şehvar isimli lâle görmekteyiz. Bunlardan biri Eyyublu Yusuf Efendi'nin, diğeri de Yusuf Efendi-zâde'nindir. Fakat her ikisinin de tavsifi yoktur (Bk. *adi geçen eser*, s. 27).

Mehmed Aşkî Efendi'nin *Mi'yarü'l-ezhar*'ında ise, ayrıca Seyyid Halil Efendi'ye mahsus bir Dürr-i şeh-var daha vardır. Bu mor fitilli, metin, uzun boylu beyaz ve nizeleri ser-tiz olan bir lâledir (Bk. s. 53, Ali Emiri, tabiiye kısmı, No. 165).

Dürr-i adn

F. 40 Akçe

Süleyman Ağa'nın eide ettiği bir tohum olup, yaprakları beraber ve hançeri, fitilleri sarıdır (*Defter-i lâlezar-ı İstanbul*, s. 27).

Gülşen-sûz

F. 40 Akçe

Budahi diğer bir çok lâleler gibi Süleyman Ağa tohumudur. Mezkûr lâlenin yek-rengi koyu leylâki, bün beyaz, fitilleri siyah, kitabeleri mor, yaprakları kısacadır. İki renkli olduğu zaman kitabeleri kaybolur. Tohum menekşeye müşabih olup ancak, sak-ları kırmızıya mâildir. Bunun kitabeleri silinir, diğlerinden farkı budur. Süleyman Ağa'nın ayrıca bir de Gülşen-sûz müşabihi diye bir lâlesi vardır (*Defter-i lâlezar-ı İstanbul*, s. 72).

Şafak-puş

F. 40 Akçe

Keza Süleyman Ağa'nın yetiştirmiş olduğu bir lâledir. *Defter-i lâlezar-ı İstanbul* adlı risaleye nazaran, *yek-rengi koyu cevizi dü-rengi beyaz-ı sahih ve koyu lâ'l ile döner, bün beyaz-ı sahih, fi-tilleri mor, tohum hanesinden yüksekçe, tiğleri nüsfindan, yap-rakları ince ve beraber, kitabeleri nim mavi ve etek kısmındadır* (s. 77, aynı yer).

Kırk akçe işaret olunan isimden bu mahalle gelince mecmu' kırkar akçedir.

[Sonn var]

MART 1993

Tarih Defteri, 24, 1992 İstanbul 31127-140

MEHMED NAMIK PAŞA

Şehabeddin Akalın

Namik Paşa XIX. asır Osmanlı devlet adamlarının en mühim-lerinden biridir. Kendisi, Hâcegân-ı Divan-ı hümayun'dan Halil Ramiz Efendi'nin oğlu olup 1219 (1804) da İstanbul'da doğmuş¹, zamanında oldukça muntazam bir tahsil ve terbiye görmüş ve henüz ondört yaşında iken (1232), Divan-ı hümayun kalemine mülâzemetle devam etmeğe başlayarak bu arada arabî, farisi, tefsir, hadis ve ahlâk dersleri almış, tercüman Yahya Efendi'den ve diğer bazı zevatdan fransızca ve ingilizce öğrenmiştir. 1238 tarihinde bu vazifede iken yüz kuruş maaşa geçmiş ve bir müd-det sonra bu mikdar iki yüz kuruşa çıkarılmıştır. Bu zatın, 1241 (1826) de Akkirman'da Osmanlı ve Rus murahhaslarından mürek-keb konferansa yirmibin kuruş tahsisat ile² ikinci tercüman ola-rak iştirâk ettiğini görmekteyiz ki bundan da lisan bilgisini iler-letmiş olduğu anlaşılıyor³.

Yeniçeriler kaldırılıp yerine Asakir-i Mansure teşkilâtı kurul-duğu zaman, askerinin ta'lim ve terbiyesi için gerekli ta'limatna-melerin fransızcadan türkçeye çevrilmesinde serasker Hüsrev Paşa'nın talebile Babîâli, me'muriyet ve maaşına hâlel gelme-mek şartile Namık Efendi'yi vazifelendirmiş ve az zaman sonra

¹ *Sicill-i Ahval deft.*, II, 228, Başvekâlet Arşivi; Namık Paşa'nın, Konya'da doğduğu hususunun bâzı teracim-i ahval kitaplarında zikredilmesi (meselâ bk.: Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, IV, s. 539 ve başkaları), ceddinin aslen Konya'lı olmasından ileri gelmiş olabilir. Vasiyetnamesinden öğrendiğimize göre künyesi Mehmed Emin Namık b. Halil Ramiz b. Hasan b. Ümmet Konevîdir.

² Namık Paşa'nın bulunduğu vazifeler esnasında aldığı maaş miktarlarıyla tahsisat, hare-ı rah ve atıyye gibi hususat için bk.: *Sicill-i Ahval defterleri*, aynı yer, Başvekâlet Arşivi.

³ Lûtfî, *Tarih*, Matbaa-i âmire, İstanbul I., s. 211; *Servet-i Fünun*, No. 81, 25 Safer 1310.